

УДК 811.111'34

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.12>

**ТОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНВАРІАНТНОЇ
ІНТОНАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ МІСЬКИХ СТАТИЧНО-ДИНАМІЧНИХ ПЕЙЗАЖНИХ
ОПИСІВ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ**

**TONIC FEATURES OF ENGLISH URBAN STATIC-AND-DYNAMIC LANDSCAPE
DESCRIPTIONS' INVARIANT INTONATION PATTERN**

Гуменюк І.Л.,

orcid.org/ 0000-0003-0412-8389

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри практики англійської мови

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

У статті на основі наявного в лінгвістиці теоретичного та емпіричного знання про актуалізацію художніх прозових творів з'ясовано тональні характеристики інваріантної інтонаційної моделі англомовних міських статично-динамічних пейзажних описів. У ході проведення аудитивного аналізу розглядуваного виду міських пейзажних описів на матеріалі творів Д. Брауна «Ангели і демони» (2003), Ч. Дікенса «Різдвяні історії» (1994), С. Кінга «Зелена миля» (2007), А. Крісті «Вони приїхали до Багдаду» (2004) досліджувалися такі тональні характеристики інваріантної інтонаційної моделі статично-динамічних описів міста: тональний рівень такту, функціонування типів шкал, термінальних тонів, тонального діапазону, розподіл тональних інтервалів між інтоногрупами й між ділянками інтонаційного контуру кожної з них. У результаті здійсненого аудиторами-фонетистами аналізу запропонованих статично-динамічних фрагментів були виявлені такі тональні параметри інваріантної інтонаційної моделі досліджуваних описів міста: середній підвищений і висхідний такт; усічена, поступово спадна ступінчаста шкала і поступово спадна ступінчаста шкала з порушеною поступовістю; низький і середній спадний термінальні тони; звужений тональний діапазон на статичних ділянках та середній, розширений і широкий – у динамічних частинах; нульовий тональний інтервал між інтоногрупами та на всіх ділянках інтонаційного контуру. Тональна підсистема є вагомим складовою частиною інваріантної інтонаційної моделі міських статично-динамічних пейзажних описів, яка уможливорює безпомилкове відокремлення прослуханих фрагментів від описів інших типів та видів.

Ключові слова: аудитивний аналіз, міські статично-динамічні пейзажні описи, інваріантна інтонаційна модель, тональний рівень такту, шкала, термінальний тон, тональний діапазон, тональний інтервал.

The article deals with the analysis of the existing in linguistics theoretical and empiric knowledge about prose works' actualization as the basis to find out the tonic features of English urban static-and-dynamic landscape descriptions' invariant intonation pattern. During auditory analysis of the urban landscape descriptions from "Angels and Demons" (2003) by D. Brown, "The Christmas Books" (1994) by Ch. Dickens, "The Green Mile" (2007) by S. King, "They Came to Baghdad" (2004) by A. Christie the following tonic features of urban static-and-dynamic landscape descriptions were studied: tonic level of the head; functioning of scale types, terminal tones, tonic range; distinguishing of tonic intervals on the boundary of intonation groups and segments of their intonation contour. The auditory analysis of the given static-and-dynamic fragments, made by phoneticians, resulted in distinguishing the following tonic parameters of the invariant intonation pattern of urban landscape descriptions under study: medium and raised ascending head; one-set scale, gradually descending stepping scale and gradually descending stepping broken scale; low and medium falling terminal

tone; narrowed tonic range in static parts and the medium, broadened and broad tonic range in dynamic parts; zero tonic interval on the boundary of intonation groups and segments of their intonation contour. The tonic subsystem is a crucial integral part in the invariant intonation pattern of English urban static-and-dynamic landscape descriptions. It enables correct distinguishing of the actualized fragments from descriptions of other types and kinds.

Key words: auditory analysis, urban static-and-dynamic landscape descriptions, invariant intonation pattern, tonic level of the head, scale, terminal tone, tonic range, tonic interval.

Постановка проблеми. Одним із актуальних аспектів лінгвістичних досліджень сучасності є вивчення інтонації реалізованих художніх творів, оскільки саме усна актуалізація здатна впливати на більш повне сприйняття твору читачем. Крім того, актуальність даного дослідження витікає з необхідності доповнити й поглибити раніше отримані результати вивчення описів, й пейзажних описів зокрема, на матеріалі англомовних прозових творів.

Постановка завдання. Отже, метою даної праці є встановлення тональних характеристик інваріантної інтонаційної моделі актуалізації англомовних міських статично-динамічних пейзажних описів. Тому завданням даної статті є проведення аудитивного аналізу вищезгаданих описів аудиторами-фонетистами.

Виклад основного матеріалу. Дослідники розглядають пейзажний опис як окрему комунікативно-мовленнєву форму тексту [2; 10], якій притаманні певні лексичні [1, с. 50–54; 3, с. 51–56; 4; 12], граматичні [6, с. 75–77; 11, с. 5–13] й стилістичні [9, с. 52–55; 11, с. 5–13; 12] характеристики. При цьому, аналізуючи літературознавчі наукові джерела [5; 13], було встановлено різновекторність критеріїв виділення описів природи, що викликало певні труднощі у визначенні даного виду описів. Тому задля здійснення адекватного аудитивного аналізу була розроблена робоча класифікація пейзажних описів [7, с. 165–169], а також методика проведення експериментально-фонетичного дослідження [8, с. 161–165], згідно з якими було здійснено аудитивний аналіз англомовних міських статично-динамічних пейзажних описів (далі СДМО).

Результати аналізу руху тону на першому наголошеному складі шкали міських описів природи свідчать, що середній підвищений і висхідний тональні рівні такту є найрекурентнішими у СДМО. Наприклад: *'No /fog, no /mist, /clear, /bright, /jovial, /stirring, /cold; | /cold, /piping for the /blood to /dance to; | /Golden /sunlight, /Heavenly /sky, /sweet fresh air, /merry bells. | Oh, /glorious! | /Glorious! |* [16, с. 72]. Виявлена закономірність пояснюється тим, що висхідний такт у поєднанні зі спадним тоном у завершенні інтонаційної групи (далі ІГ) сприяє передачі динамічності опису й позначає перехід від статичної до динамічної частини. Ці види такту

маніфестують ІГ, які містять нову думку або є динамічною ділянкою СДМО та можуть бути інформаційними або емоційними центрами описів. При цьому СДМО характеризуються незначним збільшенням долі середнього зниженого різновиду.

У СДМО наявні усічена й повна шкали, серед різновидів якої найчастотнішими є поступово спадна ступінчаста і поступово спадна ступінчаста з порушеною поступовістю шкала, властива здебільшого описам із високим рівнем емоційно-прагматичного потенціалу (далі ЕПП), що сприяє інтенсифікації семантично вагомих лексем та передачі кульмінаційних моментів опису, підвищуючи таким чином ступінь його емоційності. Дані щодо частоти актуалізації типів шкал у СДМО вказують на високу рекурентність поступово спадної ступінчастої шкали (48,66%) і поступово спадної ступінчастої шкали з порушеною поступовістю (40,85%). При цьому поступово спадна ступінчаста шкала властива статичним ділянкам, у той час як висока частотність поступово спадної ступінчастої шкали з порушеною поступовістю в динамічних частинах сприяє підвищенню рівня ЕПП міських пейзажних описів за рахунок її поєднання з модифікаціями гучності й темпу, складним ритмом, розширенням тонального діапазону (розширений → широкий), перепадами тонального інтервалу на ділянках інтонаційного контуру. На зростання динаміки описів також впливає й оформлення окремих ІГ усіченою шкалою, яка домінує саме в динамічних частинах аналізованих описів, де вона у сполученні з модифікаціями темпу сприяє передачі їх емоційної напруги та зростання рівня їхнього ЕПП.

Щодо ролі термінального тону в оформленні СДМО, то тут зафіксовано переважання низького (41,46%) й середнього (14,63%) спадних тонів. Зареєстровано також ІГ, оформлені низьким висхідним термінальним тоном (14,63%). Наприклад: *"Young /Mister /Shrivenham of the of the /British /Embassy /shifted from /one foot to the /other and /gazed /upwards as the /plane /zoomed over /Baghdad /aerodrome. | There was a /considerable /dust, /storm in /progress. | /Palm /trees, /houses, /human /beings were /all /shrouded in a /thick /brown /haze. | It had /come on /quite /suddenly |* [15]. Початок цього опису є статичним, що підтверджується

його інтонаційним оформленням з переважанням спадного тону та його різновидів з малою швидкістю зміни руху тону в завершенні (" 'Young Mister *Shrivenham* of the 'British *Embassy* 'shifted from one foot to the other and 'gazed upwards as the 'plane zoomed over 'Baghdad aerodrome. ||), які поєднуються з плавним ритмом, помірними темпом і гучністю, а також середнім тональним діапазоном. Крім того, ІГ цієї ділянки опису відокремлюються короткими паузами, довгими, ніж у динамічній частині. Динамічна частина аналізованого опису позначається чергуванням різновидів низького і високого спадного тонів. Переважання низького спадного тону чергується з високим його різновидом, передаючи таким чином вирування бурі в пустелі. Динаміка стихії передається модифікаціями гучності (помірна → підвищена) й темпу (помірний → прискорений), стакатоподібним ритмом. Перелік засипаних піском дерев, будівель, людей оформлено різними алотонами висхідного тону. Виділення спеціальним підйомом слова-інтенсифікатора *quite* у сполученні з лексемою *suddenly* дозволяє передати раптовість початку бурі в пустелі та її динаміку, що сигналізує про перехід від статичної до динамічної частини опису.

Крім того, спадно-висхідний тон, притаманний лише СДМО, у сполученні з модифікаціями гучності й темпу передає натяк на приховану інформацію, подальше несподіване розгортання опису та привертає увагу слухача до переходу від одного стану природи до іншого. Підтвердження цьому слугує такий приклад: " *The 'next day* was the 'thickest yet, | and the 'last of our 'strange Oc'tober heat. || 'Thunder was 'rumbling in the west | I 'came to work, and the 'dark 'clouds were be'ginning to ↑stack up there. || They 'moved closer as the night came down, and we could 'see ↑blue-white 'forks of lightning 'jabbing out of them. || 'There was a tor na do in Tra'pingus County a'round ten that night | -it 'killed 'four people and 'tore the 'roof off the 'livery stable in Tefton | -and 'vicious 'thunder storms and 'gale-force winds at 'Cold Mountain. || 'Later it 'seemed to me as if the 'very heavens had pro'tested the 'bad 'death of 'Eduard Dela croix. ||" [17, с. 277]. В аналізованому описі низьким спадно-висхідним термінальним тоном виділено ініціальну ІГ, де описується стихійне лихо – торнадо (*There was a tor na do*) і дається натяк на загрозу катастрофи. Крім того, спадно-висхідний тон розглядається як засіб підвищення емоційного насичення ІГ. Подальший опис розвитку природного катаклізму оформлено спадно-висхідним тоном: високим

спадним тоном на початку термінальної ритмо-групи (*ten... night, livery stable*) й низьким висхідним у її завершенні, що привертає увагу слухача до страшних деталей в описі розгулу стихійного лиха. Незвичайні погодні умови жовтневої ночі, страшні наслідки бурі підкреслюються виділенням спеціальним підйомом семантично важливих лексем (...it 'killed ↑four people; ... and the 'last of our ↑strange Oc'tober heat), що підсилює рівень його емоційної напруги. Описані вище особливості функціонування спадно-висхідного тону, виділення слів спеціальним підйомом у поєднанні з модифікаціями темпу (помірний → прискорений) дозволяють кваліфікувати ділянку з описом торнадо як кульмінаційну. Опис стихійного лиха та його наслідків передують подіям, що розгортаються в камері, де здійснюється смертна кара. Змальована картина природної катастрофи ніби натякає на подальший трагічний розвиток сюжетних подій, чому сприяють також і перепади гучності від помірної до зниженої і темпу від помірного (*Later it 'seemed to me as if the 'very heavens*) до сповільненого в останньому реченні опису (*had pro'tested the 'bad death of Eduard Dela croix*). Крім того, в інтонаційній структурі речення (*There was a tor na do in Tra'pingus County; ...a'round ten that night -| it 'killed ↑four people*) зафіксовано інтонаційний паралелізм, який полягає в тому, що ІГ, оформлені спадно-висхідним термінальним тоном, передують ІГ із низьким висхідним тоном, що забезпечує зв'язність цього СМО, тому кульмінаційні ІГ, незважаючи на модифікації темпу й гучності, органічно сприймаються слухачами. В аналізованому описі торнадо всі повнозначні слова виділені приблизно однаковим ступенем фразового наголосу, що підсилює враження тісного зв'язку між описом стихійного лиха і стратою засудженого. Особливості інтонаційного оформлення наведеного прикладу дозволяють визначити рівень його ЕПП як високий.

За результатами аналізу тонального діапазону в інтонаційній структурі СДМО зареєстровано найвищі показники (33,34%) звуженого тонального діапазону, зафіксованого на їхніх статичних ділянках, у той час як середній (22,23%), розширений (50,00%) і широкий (16,67%) маркують динамічні частини. Розширення або звуження тонального діапазону в поєднанні з іншими просодичними параметрами (перепадами тонального інтервалу на різних ділянках інтонаційного контуру, оформлення ІГ різними за тональним рівнем і конфігурацією термінальними тонами, модифікаціями гучності й темпу) сприяє під-

вищенню чи зниженню рівня ЕПП. Зростанню динамічності слугують розширений і широкий тональний діапазон та значно нижча частота середнього й звуженого – в динамічних частинах СДМО. Як бачимо, загальною тенденцією актуалізації тонального діапазону є його залежність від ступеня емоційності й статично-динамічної домінанти міських описів.

Серед розмаїття тональних інтервалів на стику ІГ зареєстровано високу частоту нульового тонального інтервалу між ІГ, невелику перевагу (57,57%) на статичних ділянках СДМО. Такий тональний інтервал забезпечує, насамперед, зв'язність тексту пейзажних описів. Це особливо характерно для СДМО, де в одному описі поєднуються статичні й динамічні частини з перетіканням одного стану в інший. Крім того, СДМО притаманні нижчі числові показники позитивного розширеного (3,70%) й середнього (7,41% на динамічних ділянках) міжсинтагменних інтервалів. Цей інтервал маніфестує перехід від статичності до динаміки або ж фіксується на стику між ІГ, де кожна наступна семантично вагоміша ІГ оформлюється високими й середніми спадними тонами, та наступних ІГ, тональний рівень початку яких є середнім підвищеним або високим. Розширення або звуження тонального інтервалу зазвичай підвищує рівень емоційного насичення опису в комбінації з помірними темпом і гучністю, передаючи закінченість думки. Середній негативний тональний інтервал зафіксовано переважно між ІГ статично-динамічних (9,09% – на статичних і 22,08% – на динамічних ділянках) міських описів, де цей тональний інтервал реалізується на стику ІГ, оформлених висхідним тоном та низьким рівнем початку наступних ІГ. Широкий негативний тональний інтервал у СДМО маніфестує перехід від статичності до динаміки і підвищує рівень їх ЕПП, що прослідковується на такому прикладі: "The `view ξ was `staggering.|| –Like an `ocean on \circ fire,| the `red-tiled `rooftops of `Rome ξ `spread •out be fore him, ξ `glowing in the `scarlet `sunset.|| From `that spot, ξ for the `first `time in his `life, ξ `Langdon `saw be yond the `pollution ξ and `traffic of Rome ξ to `wards ancient `roots.|| Ci' ta di `Dio –| the `city of `God.|| `Squinting into the sunset ξ `Langdon scanned the rooftops ξ for a church, steeple ξ or `bell-tower.|| But as he `looked \uparrow farther and \rightarrow farther ξ to `wards the horizon ξ he `saw `nothing.||" [14, с. 190]. У цьому уривку зафіксовано широкий негативний міжсинтагменний інтервал (From `that spot, ξ for the `first...), який у поєднанні з низьким спадним термінальним тоном і помірним темпом допо-

магає передати позитивні емоції, що переживає головний герой роману під час споглядання величного Риму. Захоплення, подив від побаченого, проникнення в історичне минуле мегаполісу, окрім зафіксованого тонального інтервалу на стику ІГ, передаються комбінацією й інших інтонаційних параметрів. Так, захоплення від споглядання Риму з висоти у червоному світлі заходу сонця передається спадними тонами з малою швидкістю зміни їх напрямку і форми (наприклад, низький спадний тон з висхідним рухом на ядерному складноносіїві *sunset* та низьким рівним затактом). Термінальний тон такої конфігурації зареєстровано й в інших ІГ аналізованого уривку (*rooftops*; *bell-tower*), де він виконує емотивну функцію. На рівень емоційності опису Вічного міста впливає й наявність двох кінетичних тонів у межах однієї ІГ (... *Langdon* *saw be yond the pollution* ξ ; ... *Squinting into the sunset* ξ ; ... *Langdon scanned the rooftops* ξ), одним із яких є вище описаний різновид спадного тону. Підвищенню емоційного забарвлення цього опису сприяє розширений тональний інтервал на стику різних ділянок інтонаційного контуру в межах однієї ІГ (... *he saw nothing* ξ ; ... *Ci' ta di Dio –| the city of God* ξ) у поєднанні з модифікаціями темпу від помірного (*Ci' ta di Dio –|*) до сповільненого (*the city of God* ξ) та зниженою гучністю в кінці висловлення. Саме в цій частині фрагмента завдяки його просодичному оформленню передається найвищий ступінь захоплення панорамою Риму, а опис набуває високого рівня ЕПП.

Водночас СДМО вирізняються переважанням негативного звуженого тонального інтервалу (9,09% – у статичних і 3,70% – у динамічних частинах) між синтагмами, які завершуються спадними тонами високого або середнього тонального рівня, а рівень початку наступних ІГ є середнім або низьким. Такий інтервал забезпечує семантичну зв'язність опису на певних ділянках під час переходу від статичності до динаміки.

Результати аналізу частоти міжсинтагменного тонального інтервалу свідчать про високу рекурентність його нульового різновиду в СДМО, який сприяє смислової зв'язності й цілісності тексту. При цьому у СДМО на статичних ділянках домінує позитивний середній тональний інтервал (18,19% – у статичних і 7,41% – у динамічних частинах), де він зареєстрований між ІГ, оформленими середнім або низьким спадним тоном, та між ІГ із середнім або високим передтактом, що є характерним для статичності.

На ділянці «передтакт-такт» у СДМО зафіксовано переважання позитивного середнього тонального інтервалу (70,58%), який маніфестує середній рівень такту й наростання динаміки в бік від СДМО. Така інтонаційна організація властива монологічному мовленню, зокрема й опису. Звужений позитивний тональний інтервал (17,65%) на зазначеній ділянці домінує у в ІГ, які містять статичну частину СДМО, й маніфестує здебільшого середній рівень початку шкали. Із характеру функціонування тонального інтервалу на стику між передтактом і тактом видно переважання середнього позитивного інтервалу. Його зміна в бік звуження або розширення підвищує рівень ЕПП та роль динамічної складової частини (під час розширення) або не виокремлює цю ділянку як просодично значущу (у випадку звуження).

На ділянці «шкала – ядро» зафіксовано нульовий, позитивний та негативний тональні інтервали, найрекурентнішим із яких є нульовий інтервал (44,11%). Це свідчить про те, що між перед'ядерною частиною і термінальною ритмогрупою в СДМО інтервал однаковий, що пояснюється початком реалізації термінального тону, який не інтенсифікує ІГ і не позначає нову чи важливу інформацію. Дещо нижчі показники частоти середнього позитивного (8,82%), негативного (14,71%) і розширеного негативного (2,95%) тонального інтервалу між перед'ядерною і ядерною ритмогрупами підвищують емоційний рівень СДМО та семантичну вагу окремих ІГ.

Найрекурентнішим тональним інтервалом на стику ядра та затакту у СДМО є нульовий (80,60%). Цей різновид інтервалу зареєстровано в ІГ, позначених рівним або спадним тоном й низьким рівним затактом. СДМО також характеризуються значно меншими показниками звуженого позитивного тонального інтервалу (13,06%) між ядром і затактом ІГ, оформлених висхідним термінальним тоном. Частота середнього позитивного інтервалу в СДМО (8,82%) дещо нижча, що вказує на домінування статичної складової частини в таких описах. Приблизно однакові відсотки позитивного середнього та переважання позитивного звуженого інтервалу на статичних ділянках маніфестують статичність описів.

Висновки. Викладене вище свідчить, що СДМО притаманні певні тональні характеристики, які входять до інваріантної інтонаційної моделі, а саме: середній підвищений і висхідний такт; усічена, поступово спадна ступінчаста шкала і поступово спадна ступінчаста шкала з порушеною поступовістю; низький і середній спадний термінальні тони; звужений тональний діапазон на статичних ділянках та середній, розширений і широкий у динамічних частинах; нульовий тональний інтервал між ІГ та на всіх ділянках інтонаційного контуру. Виокремлені тональні характеристики є важливими складовими частинами інваріантної інтонаційної моделі СДМО, яка дозволить слухачеві безпомилково відрізнити проаналізовані фрагменти від описів інших типів та видів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф.С. Семантика граминальных глаголов. *Вісник Львівського університету. Серія Філологічна*. 1990. Вип. 21 : Мова і сучасність. С. 50–54.
2. Березовская Н.Н. Коммуникативно-прагматические функции коммуникативно-речевой формы «описание» в коротком рассказе (на материале англоязычной прозы) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Ленинград, 1989. 178 с.
3. Венкель Т.В. Особливості асоціативної номінації колірною простору в українській та англійській мовах. *Наукові записки. Серія Філологічні науки (мовознавство)*. 2000. Вип. 26. С. 51–56.
4. Волошина О.В. Роль сенсорной лексики в создании художественной образности (на материале английской прозы) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Киев, 1994. 175 с.
5. Галанов Б.Е. Живопись словом : портрет, пейзаж, вещь. Москва : Советский писатель, 1974. 341 с.
6. Гонтаренко Н.М. Семантична геометрія дієслів руху сучасної англійської мови. *Актуальні проблеми германської філології* : праці III міжнар. наук. конф., м. Чернівці, 10-12 квіт. 2008 р. Чернівці, 2008. С. 75–77.
7. Гуменюк І.Л. Систематизація ознак описів природи сучасної англійської прози. *Наукові записки. Серія Філологічні науки (мовознавство)*. 2009. Вип. 81(2). С. 165–169.
8. Гуменюк І.Л. Експериментально-фонетичне дослідження англійських прозових описів природи. *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. 2011. Вип. 213. С. 161–165.
9. Дятленко Т.І. Пейзаж як один із показників індивідуального авторського стилю (за творами І.Я. Франка). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2006. Вип. 2. С. 52–55.
10. Калинюк Е.А. Композиционно-речевая форма «описание» в научно-фантастическом тексте (на материале научно-фантастических произведений английских и американских авторов 20 ст.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Одесса, 1999. 211 с.

11. Малинович Ю.М. Экспрессия и синтаксис художественного текста. Проблемы лингвистического анализа. 1980. С. 5–13.
12. Пасічник Г.П. Лексико-семантичні та структурні особливості тематично-описового дискурсу «природа» у творах письменників 18 – поч. 20 ст. : дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.04. Львів, 2005. 212 с.
13. Эпштейн М.Н. «Природа, мир, тайник вселенной...»: система пейзажных образов в русской поэзии. Москва : Высш. шк., 1990. 303 с.
14. Brown D. Angels and Demons. Croydon, Surrey: Bookmarque Ltd. 2003. 624 p.
15. Christie A. They Came to Baghdad [Audible Audio Edition]; narrated by Lisa Rae Campbell. Kyiv, 2004 (3 hrs and 27 mins).
16. Dickens Ch. The Christmas Books. London: Penguin Books, 1994. 234 p.
17. King S. The Green Mile. London: Penguin Books, 2007. 384 p.